

השמיטה כתהליך חינוכי ספירלי לבתי הספר היסודיים

עדיאל שושני • אורית רז

"אומרים ישנה ארץ עמודיה שבעה" שאול טשרניחובסקי (1923)

מה קורה כשערכים חשובים שכולנו מאמינים בהם לא מצליחים לבוא לידי ביטוי בחיינו היומיומיים? מצוות השמיטה היא מקרה טראגי. היא מביאה איתה רעיונות אקולוגיים, אוניברסליים, הומאניים, תיאולוגיים, ציוניים וחברתיים, אך היא נחסמת בדרכה אל חיינו. הניתוק בין מחזור שש השנים המוביל אל השמיטה, מנשל את שנת השמיטה ממעגל למידה משמעותי המגיע אל שיאו בשנה השביעית. כשם שאנו מכירים בשבת כחלק מששת ימי המעשה המובילים אליה ונובעים ממנה, כך אנו מבקשים להתייחס אל ששת השנים לפני השמיטה כחלק מראייה שלמה של שנת השמיטה על כל ערכיה. אנו רואים במערכת החינוכית מצע להניח עליו את עקרונות השמיטה ולהטמיע אותם בחיי היומיום של קהילת בית הספר כולה. בדברים הבאים ננסה להציע תכנית לימודים ספירלית לבתי הספר היסודיים שמתחשבת בערכי ומצוות השמיטה במחזור שבע שנתי. השמיטה מחייבת נקודת מבט רחבה הכוללת גם את שש השנים של עבודת האדמה וקיום חיי שגרה של יצירה ועמל, ולכן אנו רואים כחובה את יצירת ההתאמה בין התהליכים החינוכיים, מחזור חיייהם של הילדים, והערכים החשובים שמבססת שנת השמיטה במחזור השנים של השבע.

השמיטה אינה שייכת רק לחקלאים או לשומרי ההלכה, היא מצווה של כל העם. האחריות שלנו כמחנכים להוביל תהליך חינוכי רציף לאורך כל שנות הלימודים, להבין ולהטמיע את ערכי השמיטה ולחדד את ההזדמנויות שהשמיטה מאפשרת לנו. בחזוננו מושם הדגש על התהליך, על מעשה היצירה של התלמידים, העמל, האחריות הנשזרת בשש שנות העבודה, כאשר השנה השביעית מוסיפה ערכים המשפיעים על התהליך כולו ובהם: היכולת לסמוך, לשחרר אחריות, להאמין, וכן הבנה חדשה של מהי שייכות לסביבה, לחברה ולעצמי.

נתבונן על הרעיונות והערכים שמזמנת לנו שנת השמיטה, וכיצד ניתן להתייחס אליהם במודל שבע שנתי. כל הערכים הבאים לידי ביטוי בשנת השמיטה ניתנים להטמעה על ידי פעילויות חווייתיות וכן הלכות למעשה המבטאות אותן בחיי הפרט והקהילה החינוכית. אנו נציג כיוון אחד לביסוס תהליך ערכי ספירלי שבע שנתי. מתוכו ניתן לכל מנהל בית ספר לגזור בהתאמה לאופי הקהילה ולערכי הליבה.

• • •

"מוֹדָה אֲנִי, לְפָנֶיךָ וְלֵךְ, עַל כָּל הַחֶסֶד וְהָאֱמֶת וְהַטּוֹבָה וְהַרְעָה וְהַטּוֹבָה, שְׁעֵשִׂית עִמָּדִי וְעַם בֵּיתִי וְעַם קְרוֹבֵי וִידִידֵי, וְעַם בְּנֵי עַמִּי וְעַם אֶרְצִי, וְעַם כָּל הָעוֹלָם וְהָאָדָם, אֲשֶׁר בְּרָאתָ..." מאיר אריאל (1999)

הערכים המרכזיים של שנת השמיטה נעים דרך שני צירים מרכזיים – שמיטת האדמה ושמיטת החובות. על שמיטת האדמה אנו לומדים משמות כג: (י) וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת-אֶרְצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת-תְּבוּאָתָהּ: (יא) וְהַשְּׂבִיעַתָּ תִשְׁמְטָנָה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ וַיִּתְּרֶם תֹּאכְלוּ חֵיטְ הַשְּׂדֵה כִּן-תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ: (יב) שְׁשַׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת לְמַעַן יָבוֹחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בְּיָמֵיךָ וְהָגַר: הכתוב מניח מפורשות, ללא כל היסוס השוואה בין ששת ימי המעשה ויום השבת, לבין ששת השנים ושנת השמיטה. חיזוק נוסף קיבלנו גם בויקרא כה: (ג) וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֵךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר בְּרִמְךָ וְאָסַפְתָּ

אֶת־תְּבוּאָתָהּ: (ד) וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִלֹת שִׁבְתָּ שִׁבְתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שִׁבְתָּ לָהּ שְׂדֵה לֹא תִזְרַע וְכַרְמָה לֹא תִזְמַר: (ה) אֶת סִפִּים קִצִּירָה לֹא תִקְצֹר וְאֶת־עֲנָבֵי נְדִירָה לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שִׁבְתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ: (ו) וְהָיְתָה שִׁבְתָּ הָאָרֶץ לְכֶם לְאֹכְלָהּ לָהּ וּלְעַבְדָּהּ וּלְאִמְתָּהּ וּלְשִׂכְיֶיהָ וּלְתוֹשְׁבֵיהָ הַגֵּרִים עִמָּךְ: (ז) וּלְבִהְמֹתָיִךְ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאֶרְצָךְ תִּהְיֶה כָּל־תְּבוּאָתָה לְאֹכְלֵ: מְקוּרוֹת אֵלּוּ פוֹתְחִים רוֹחֵב יִרְעֵה עַל מְכֻלּוֹ הַיְבֻטִּים הַנוֹגְעִים לְקֶשֶׁר שִׁלְנוּ עִם הָאָדָמָה. כֹּאשֶׁר יִשְׁנֵם חֲתָנִים מְגוּוֹנִים לְהַתְּבוֹנֵן עַל פְּרוֹפִיל וְאִפְיוֹן הַקֶּשֶׁר. מִשְׁרַע רֹחֵב שֶׁל גִּילָאִים מְגִיל יִנְקוֹת וְעַד בְּגָרוֹת, הַקֶּשֶׁרִי חַיִּים, מִיְקוּם גְּאוֹרְפִי, תְּפִקִּידִים וְשִׁיכּוֹת קֵהִילִיתִית אוֹ אַחֲרֵת. בְּמִרְכֵּז הַהַתְּבוֹנְנוֹת עוֹמֵדֵת הַהִכָּרָה בְּכַךְ שֶׁהָאָרֶץ לֹא שִׁיכֵת לְנוּ, אֵלָּא בְּעֵלּוֹת הַקֶּב"ה. מֵהַמִּשְׁמַעוּיּוֹת שֶׁל הַכְּרִזָּה זֶה עֹבֵר הַתְּלִמִּיד בְּכֹל שְׁנוֹת לִיְמוּדָיו בְּבִיהֶס?

שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה בַּהִלְמָה עִם הַשְּׁבֵת, מִיִּיצַגַת רִיפּוּי וְהַחֲלָמָה לְמִשְׁאֲבֵי הַגּוֹף וְהַנֶּפֶשׁ. הַתְּכַנְסוֹת, הַתִּיַּחֲדוֹת, וְתוֹשׁוֹת לֵב הַמוֹפְנִית אֵל מַמְלַכַת שָׁמַיִם. רַעִיוֹנוֹת מִתְּקַדְמִים שֶׁל קוֹמְפוּסֵט וּמִיַּחְזוֹר, מִשְׁתַּלְבִּים עִם הַרְצוֹן לְלַמַּד אֶת הַתְּלִמִּידִים לְזֵהוּת מֵהַתּוֹכֵן וּמֵהַקְּלִיפָה? הַיְכָרוֹת עִם תְּהִלְכֵי הַסְּמוּיִים מִן הָעֵינַן הַמִּתְקִיִּימִים בְּמַמְלַכַת הָאָדָמָה, וּבְמַמְלַכַת הָאָדָם. הַרְחֵבָה וְהַעֲמָקָה שֶׁל הַיְכָרוֹת עִם הַרִיבּוּד הַקִּיִּים בְּאָדָם, הִירְרָכִיָה שֶׁל מוֹקֵדִים שׁוֹנִים הַשׁוֹתְפִים יַחֲדָיו לְמַהוּת הַחַיִּים. הַכְּרוֹת עִם תִּפְקוּד רְצוֹנִי וְאִי רְצוֹנִי בְּתוֹךְ הַמַּעֲרַכַת הַגּוֹפְנִית, שְׁלִיטָה אֵל מוֹל הַרְפִּיָּה, מַעֲרָכוֹת הַמִּתְפַּקְדוֹת מ"עֲצֵמָן" (אִיבְרִים פְּנִימִיִּים כְּמוֹ הַלֵּב, מַעֲרַכַת הָעֵינּוֹל) וּמַעֲרָכוֹת הַדּוֹרְשׁוֹת אֶת הַחֲלֵט וּבַחִירַת הָאָדָם (הַפְּעֵלֵת יִדִּיִּים, רְגִלִּים, וְכֹל תְּנוּעָה חִיצוֹנִית). בְּגִילָאִים מִתְּאִימִים נִיתָן אֶף לְהַרְחִיב אֵל הַכְּרוֹת עִם הַרּוֹבֵד הַנִּשְׁמַתִּי, וְלֵהִיפַח לְמַעֲרַכַת הַיַּחְסִים בֵּין הַנִּשְׁמָה לְנֶפֶשׁ.

בְּצִיר הַשְּׁנִי - שְׁמִיטַת הַחֻבּוֹת מְבֻטָּאֵת רַעִיוֹנוֹת הַמְּקַדְמַת שׁוּוֹיוֹן הַזְּדַמְנוּיּוֹת כְּלִכְלִי, שׁוּוֹיוֹן הַזְּדַמְנוּיּוֹת חֲבַרְתִּי וְעִבּוּדַת הַמִּידוּת. אֲנוּ פּוֹגְשִׁים בַּהּ בְּדַבְרִים טוֹ: (א) מִקֶּץ שִׁבְע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה: (ב) וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כָּל־בְּעַל מִשְׁהָ יְדוֹ אֲשֶׁר יִשָּׂה בְּרַעְיָהּ לֹא־יִגָּשׁ אֶת־רַעְיָהּ וְאֶת־אֲחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לָהּ: (ט) הַשְּׁמִרָה לָהּ פְּנִי־יִהְיֶה דְבַר עִם־לְבָבָהּ בְּלִיעַל לְאִמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשְּׁבִיעִלֹת שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרַעְיָה עֵינָהּ בְּאֲחִיהָ הָאֲבִיּוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עֲלֶיהָ אֶל־ה' וְהָיָה בָהּ חֶסֶד: (י) נָתַן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יִרַע לְבָבָהּ בְּתַתָּהּ לוֹ כִּי בְּגִלְלָהּ הַדְּבַר הַזֶּה יִבְרַכָּה ה' אֱלֹהֶיהָ בְּכָל־מַעֲשֶׂה וּבְכָל מַשְׁלַח יָדָהּ: (יא) כִּי לֹא־יִחַדֵּל אֲבִיּוֹן מִקְרֵב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אֲנֹכִי מְצוּדָה לְאִמֹר פְּתַח תִּפְתָּח אֶת־יְדֶיךָ לְאֲחִיהָ לְעֲנִיָה וּלְאֲבִינָהּ בְּאֶרְצָה:

הַשְּׁמִיטָה מוֹבַאת כַּאֲן כְּהַזְמָנָה לְחַיִּי צְדָקָה וְחֶסֶד, עִבּוּדָה עַל יְכוּלַת הָאָדָם לְשִׁלוֹט בְּתַאוּוֹתָיו, לְפַתַח עֲרֻבוֹת כְּלִפֵּי חֲבַרְיוֹ וְקֵהִילָתוֹ, לְהַצְטַמֵּצֵם עַל מִנַּת לְאִפְשֵׁר הַתְּנַהֲלוֹת אֲקוּלוֹגִית שֶׁל רוּחָה וְקִיּוּמוֹת עֹבֵר כֹּל יַצִּיר נְבֵרָא.

כִּיצַד הַרַעִיוֹנוֹת הַמוֹסֵרִיִּים, הַחֲבַרְתִּיִּים וְהַהֲלַכְתִּיִּים יְכוּלִים לְעַזּוֹר לְנוּ בְּבִנְיַת תְּהִלְכָה שְׁבַע שְׁנָתֵי סְפִירָלִי?

...

הַצָּעָה לְתַכְנִית לִיְמוּדִים הַמַּחְבַּרַת בֵּין אָדָם לְאָדָמָה בְּבֵתֵי הַסֵּפֶר הַיְסוּדִיִּים א-1

כִּתָּה א					
הַנּוּשָׂא הַמְּרַכְזִי בְּכִתָּה א עוֹסֵק בְּזִרְעָה וּבְאִמּוּנָה הַמִּתְלוּוִית אֵלֶיהָ. יֵשׁ כַּאֲן תְּחִילַת מַעֲשֶׂה עִם כּוּוֹנָה וְאִמּוּנָה לְעֵתִיד. כַּךְ אֲנוּ מְקוּוִים שִׁילְדֵי כִּתָּה א מְרַגִּישִׁים עִם כְּנִיסַתָם לְבֵית הַסֵּפֶר.					
נוּשָׂא מְרַכְזִי	טַקְסַת מֵהַמְּקוּרוֹת	טַקְסַת יִשְׂרָאֵלִי	אוֹרְחוֹת חַיִּים	טִיּוֹל \ פְּעִילוֹת	אֲרוֹן הַסֵּפִרִים הַיְהוּדִי וְהַיִּשְׂרָאֵלִי
זִרְעָה וְאִמּוּנָה	עֶשֶׂר יְגִיעוֹת יַגַּע הָאָדָם	חֲנַן הַגִּנָּן	הַתְּחִלַת הַבּוֹקֵר	כּוֹתֵל	סִידוֹר

		התחלת הקריאה		הראשון...	
--	--	--------------	--	-----------	--

כיתה ב

הנושא המרכזי שלנו בכיתה ב הוא **הפירות והירקות**, היחס שלנו אל הטבע מה הוא נותן לנו בחיים הפרטיים והכלליים. וכן הבחנה בין תוצרת ממשית לבין אווירה ותחושה.

נושא מרכזי	טקסט מהמקורות	טקסט ישראלי	אורחות חיים	טיול \ פעילות	ארון הספרים היהודי והישראלי
פירות וירקות	מה היה עץ הדעת?	איך זה להיות עץ דמיה בן דור	ברכת הטוב על הטבע ותוצריו	מערת המכפלה	חומש

כיתה ג

בשנה זו נלמד על **החקלאות** בארץ ובעולם, על עבודות האדמה ונכיר חוות חקלאיות שונות בארץ. (אפשר לגעת גם בתרומתה של הטכנולוגיה לחקלאות כיום)

נושא מרכזי	טקסט מהמקורות	טקסט ישראלי	אורחות חיים	טיול \ פעילות	ארון הספרים היהודי והישראלי
חקלאות בעולם	רעב ושובע במצרים העתיקה	הנסיכה וכיכר הלחם האמיתית דן הופרט אולי אפשר גרגר סוכר נעמי בן גור	הגינה שלנו תהליך שמירת ותיחזוק הצומח בבית ובבית הספר	מוזיאון ישראל והכנסת	יצירת הגדה של פסח שכבתי

כיתה ד

בכיתה ד נעסוק באופן כללי באוכל, ב**פירמידת האוכל**, מה נחשב בריא? מתי אנחנו אוכלים? מה האחריות שלנו בבחירת המאכלים ובהכנתם? כיצד אנחנו מכבדים את האוכל שלנו?

נושא מרכזי	טקסט מהמקורות	טקסט ישראלי	אורחות חיים	טיול \ פעילות	ארון הספרים היהודי והישראלי
האוכל שלנו	מאכלות אסורים (ויקרא ח)	העכבר והתפוח סטיבן בטלר מר זוטא ועץ התפוחים אורית רז	מיון מאכלים והבחירה מה אנחנו מכניסים לפה. (כשר, ...)	ביקור בקיבוץ \ מושב	שירון לשבת

		צמחוני וכו')			
--	--	--------------	--	--	--

כיתה ה					
בכיתה ה התלמידים כבר מבינים את המשמעות של כסף ורכוש . נלמד במהלך השנה מהו כסף? איך משיגים כסף? מה עושים עם הכסף? איך מתכננים נכון את השימוש בכסף? מהי מצוות צדקה ומה היא דורשת ממני?					
נושא מרכזי	טקסט מהמקורות	טקסט ישראלי	אורחות חיים	טיול \ פעילות	ארון הספרים היהודי והישראלי
כלכלה וכספים	מצוות צדקה (פניני הלכה)	הנסיכה והאבן רות קלדרון ----- עץ המיץ יוסי מערבי	דמי כיס וניהול הכסף שלי ----- מידות טובות: סבלנות, מתינות, ראיית האחר וצרכיו	פעילות בחנות קניית מצרכים על פי חישוב מחירים.	עבודת חקר על כלכלת הבית

כיתה ו					
בכיתה ו לתלמידים כבר יש את היכולת לראות את המרחב, נלמד על מפת הארץ ועל חוקים והלכות המתייחסים לארץ ישראל. נלמד לחבר את הערכים שלנו כלפי הארץ למעשים היומיים שלנו.					
נושא מרכזי	טקסט מהמקורות	טקסט ישראלי	אורחות חיים	טיול \ פעילות	ארון הספרים היהודי והישראלי
הארץ שלנו	טיב הארץ דברים פרק ח	היברות מעמיקה עם מפת ארץ ישראל	מצוות התלויות בארץ וחוקי המדינה המחייבים לשמור על הארץ	היברות עם שביל ישראל	יצירת שירון ומסלולי טיולים מכל השנים בבית הספר

שנת שמיטה - מרכז בית ספרי בנושא השמיטה					
בשנת השמיטה כל בית הספר יקדיש תקופת לימוד לערכי השמיטה.					
נושא מרכזי	טקסט מהמקורות	טקסט ישראלי	אורחות חיים	טיול \ פעילות	ארון הספרים היהודי והישראלי
שמיטה	ויקרא פרשת בהר מצוות יובל ושמיטה	פולמוס השמיטה בהקמת המדינה	אוקמי או אברוי	טיול לחווה שומרת	כל כיתה מקבלת את הספר המיועד לה לפי

התכנית הספירלית.	שמיטה ושמתמודדת עם ההלכות המיוחדות לשנה זו	מה הצמחים צריכים מאיתנו בשנת השמיטה? ?	https://web.nli.org.il/sites/nli/hebrew/digitalibrary/gallery/jewish/shmita/pages/1.aspx		
------------------	--	--	---	--	--

...

" אָסוֹף אֶת הַמַּעֲשִׂים, אֶת הַמִּלִּים וְהָאוֹתוֹת, כְּמוֹ יָבֹל בְּרָכָה, כְּבַד מְשָׁאת, אָסוֹף אֶת הַפְּרִיחָה, אֲשֶׁר גִּמְלָה לְזָכְרוֹנוֹת שֶׁל קִיץ שְׁחֵלף בְּטָרֶם עֵת... " איתמר פרת, לחן נעמי שמר.

בבואנו לאסוף את עיקרי הדברים, הדגש המרכזי הוא החיבור בין הרוח לחומר. חיבור חינוכי הנהגתי בין המילים והאותות, אל המעשים דייקא. אנו מחויבים לנקודת מבט רחבה על שנת השמיטה. נקודת מבט המייצרת שיח חינוכי מעמיק לאורך שבע שנים, הנחלה והטמעה של הערכים הטמונים בשמיטה, לא כאירוע יחידי מנוכר המתקיים אחת לשבע שנים, אלא כתנועה פְּסִיפְּסִית בה כל יום, חודש, ושנה קונה התלמיד לעצמו מכלול אורחות חיים הנובעים מפעימת השבע.

ערכי השמיטה יכולים וראויים להימסר בהתאמה לשנות הלימוד בבית הספר היסודי. הדגמנו לעיל כיצד ניתן לבנות תכנית לימודים ספירלית אשר תעמיק את הקשר של התלמידים בינם לבין הסביבה (ביחס לאדמה ולרכוש), ובינם לבין עצמם, חבריהם, משפחתם וקהילתם. חזון גדול וערכים נשגבים באים לידי ביטוי הלכה למעשה בחיי היומיום שלנו, כך אנו מאמינים, ובטקסים שאנו מייצרים כדי להטמיע בילדינו את כוונת הלב ואת האמונה.